

KIJK NIET IN DE SPIEGEL, KIJK NAAR HET SYSTEEM

Om de klimaatverandering tegen te gaan, moeten we de CO₂-uitstoot terugdringen, de biodiversiteit beschermen en ecosystemen herstellen. Om armoede en ongelijkheid te beëindigen, is er nood aan een economie ten dienste van de mens, die de ecologische grenzen van de planeet respecteert. We weten wat anders moet. Waarom verandert er dan zo weinig?

TEKST / Katrien Liebaut, Bert De Wel, Koen Detavernier

Vanuit wetenschappelijk oogpunt is het perfect mogelijk. Met het *Living well within limits framework* (goed-leven-binnen-grenzen-kader) bestudeerde de Amerikaanse professor Julia Steinberger hoe je welzijn voor iedereen realiseert, met de beperkte hulpbronnen van onze planeet. Aan de hand van het *decent living energy model* (waardig-leven-energiemodel) berekent ze hoeveel energie daarvoor nodig is. In dit dossier delen we haar conclusies. We toetsen ze af met mensen die zich binnen WSM en onze arbeidersbeweging buigen over de klimaatproblematiek. En we delen de inzichten van milieujourna-

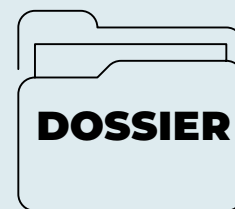
list Jaap Tielbeke. Hij stelt vast dat een aantal ideeën een systeemverandering in de weg staan.

Steinberger en Tielbeke leren ons buiten de lijntjes te denken. En al

zijn er heel wat drempels, op één punt zijn we het volmondig eens: wij burgers, verenigd in een sterk sociaal middenveld, kunnen het verschil maken. **Ben je klaar voor een radicale denkoefening?**

Julia Steinberger (° 1974), biofysicus en econoom, is professor 'Ecologische economie' aan de universiteit van Lausanne en lid van het IPCC-panel van de Verenigde Naties.

Jaap Tielbeke (° 1989) is Nederlands milieujournalist, verbonden aan de Groene Amsterdammer. Eind 2020 bracht hij het boek 'Een beter milieu begint niet bij jezelf' uit.

JE KAN NIET GEZOND ETEN IN EEN SNOEPWINKEL

Onze economieën en markten zijn gericht op groei. Om winst te maken moeten bedrijven veel produceren en moeten consumenten veel consumeren. De kost om een product te herstellen, ligt vaak hoger dan de aankoop van een nieuw exemplaar. Met enorme marketingbudgetten promoten bedrijven letterlijk overconsumptie. 'Overconsumptie', zegt Steinberger, 'is geen optie in onze samenleving, het is een doel op zich'.

Als onze economie aanzet tot een niet-duurzame levensstijl, dan is het moeilijk om tegen die stroom in te gaan. Waarom je comfortabele auto wegdoen, als er geen goed alternatief is? Of je eetgewoonten aanpassen, als overheden vlees promoten? Ons huidige ideaalbeeld van welvaart is vervuilend, het vraagt meer grondstoffen dan er op de aarde beschikbaar zijn en het houdt ongelijkheid in stand.

DE BOUWSTENEN VAN MENSELIJK WELZIJN

Dus, redeneert Steinberger, moeten we *welzijn* onder de loep leggen. Volgens de *theorie van menselijke behoeften* van wetenschappers Doyal en Gough, vormen een vast aantal behoeften de bouwstenen voor menselijk welzijn. Ieder mens heeft voedsel, water en een dak boven het hoofd nodig. Maar ook gezondheid, onderwijs, betekenisvolle relaties, economische zekerheid, autonomie, Over deze bouwstenen kan je niet onderhandelen. Als er één ontbreekt, is welzijn onmogelijk. We hebben van iedere bouwsteen een bepaalde hoeveelheid nodig.

Welzijn op deze manier benaderen laat toe overconsumptie in vraag te stellen.

Het laat ook toe te berekenen hoeveel energie en grondstoffen er nodig zijn om voor iedereen in alle basisbehoeften te voorzien. Samen met professor Rao van de universiteit van Yale linkt Steinberger de menselijke behoeften aan energievoorziening. Ze berekenen voor alle landen in de wereld hoeveel energie er nodig is voor voedsel, huisvesting, transport, onderwijs, gezondheidszorg, communicatie, ...

De conclusie: als we de bestaande technologie voor hernieuwbare energie op wereldschaal inzetten, werk maken van duurzamere productie en een eind maken aan overconsumptie, dan kunnen we welzijn voorzien voor iedereen, en daarbij tot 60 procent minder energie verbruiken dan vandaag.

HERVERDELING EN BLOEI

Op dit ogenblik gebruiken we makkelijk meerdere keren de hoeveelheid aan energie die Steinberger in haar berekeningen toepast. 'Onze huidige maatschappij is georganiseerd op individueel en inefficiënt energieverbruik,' aldus Steinberger. 'Om ons te verplaatsen hebben we een wagen nodig. Vliegtickets zijn goedkoper dan treintickets. Energie moet efficiënter en collectiever aangewend worden, maar dat leidt daarom niet tot minder comfort.'

Herverdeling is de sleutel. Door de hoogste inkomens meer te belasten

kan je de duurzame samenleving financieren. 'Maar', zegt Steinberger, 'we moeten dat geld investeren in publieke diensten, zoals openbaar vervoer en gezondheidszorg'. In Steinbergers duurzame samenleving kan ieder mens genieten van een basis privaat comfort en overvloedige publieke luxe: een zeer goed georganiseerde, publieke infrastructuur die gezondheidszorg, onderwijs, cultuur en ontspanning (groene ruimte) voor iedereen garandeert.

Steinbergers economie van de toekomst zet in op publieke diensten. Ze investeert in hernieuwbare energie, zet innovatie in om minder grondstoffen te gebruiken én evolueert naar een circulaire productie in functie van de behoeften, met een overheid die daarvoor het kader schept. Of om het met de woorden van econoom Kate Raworth te zeggen: 'Of de economie nu groeit of niet wordt bijzaak, het belang is welzijn.'

DE GROENE MYTHES VAN JAAP TIELBEKE

Een tweede denkoefening. Hoe komt het dat we weten dat we richting een klimaatcatastrofe evolueren, maar er toch niet in slagen om van richting te veranderen? Een aantal mythes houden de koerswijziging tegen. We zetten er enkele op een rij.

>>

>>

WE ZIJN ALLEMAAL EVEN SCHULDIG

'Dat is misleidend', stelt Tielbeke. 'We weten dat de rijksten verantwoordelijk zijn voor de helft van de wereldwijde CO₂-uitstoot. Dat landen met de laagste inkomens het minst tot de klimaatverandering hebben bijgedragen, maar het zwaarst getroffen worden. We zijn dus niet allemaal even schuldig.' **Het zijn de welvarendste landen die centraal staan in elk toekomstig vooruitzicht op veiliger milieumomstandigheden.**

EEN BETER MILIEU BEGINT BIJ JEZELF

Een individuele automobilist kan bij het tankstation wat meer betalen om een boom te laten planten. Maar wat is één boom, terwijl de CEO van Shell zoveel meer kan doen? Hij kan ons energiesysteem veranderen, investeringsfondsen herbestemmen, minder fossiele brandstoffen produceren én actief op zoek gaan naar hernieuwbare energie.

Bedrijven als BP populariseerden de CO₂-voetafdruk, maar puur voor het eigen imago, niet uit bezorgdheid. BP wilde zichzelf in de markt zetten als vooruitstrevend en duurzaam, maar onder de motorkap veranderde er weinig. Het bedrijf ontwikkelde een *carbon footprint calculator* waarmee ieder huishouden de eigen koolstofvoetafdruk kon meten. De onuitgesproken boodschap: we zijn allemaal schuldig, dus zolang jij niet verandert kun je dat ook niet van ons

verwachten. Of 'Kijk in de spiegel, voor je BP terechtwijst'. **'Begin bij jezelf zorgt er vooral voor dat wij elkaars gedrag gaan bekritisieren', verklaart Tielbeke. 'Terwijl zij die echt beschaamd zouden moeten zijn, uit het zicht blijven.'**

KIJKEN DOOR DE CO₂-BRIL EN BLIND VERTROUWEN IN DE TECHNOLOGIE

We lossen het CO₂-probleem niet op met enkel het verhandelen van emissies, vrijstellingen of compensaties. Dit kan leiden tot minder uitstoot, maar lang niet genoeg. We moeten ook af van het geloof dat technologie ons wel zal redden. **Volgens Tielbeke kan en moet technologie bijdragen tot de oplossing. Maar hoe meer we leren over onze levende planeet en haar ecosystemen, hoe vanzelfsprekender het voor hem wordt dat de mens die niet moet beheersen.**

Vele generaties hebben deze mythes jarenlang voor lief genomen. Maar vandaag verandert er iets.

DE JEUGD PIKT HET NIET LANGER

'Dat de jeugd het durft op te nemen tegen politici en bedrijven is iets wat lange tijd niet is gebeurd', zegt Tielbeke. 'Er zijn de vele klimaatmarsen, het spijbelen voor het klimaat, of online verzet. Een recent voorbeeld is een Twitterpoll van Shell. In oktober 2020 lanceerde het bedrijf de vraag: *Waar toe ben jij bereid om de CO₂-emissie*

terug te dringen? Het antwoord was niet wat Shell wilde horen. In de VS twitterde Alexandria Ocasio-Cortez bereid te zijn *Shell aansprakelijk te stellen voor dertig jaar leugens over klimaatverandering, terwijl ze al die jaren wisten dat de uitstoot van fossiele brandstof onze planeet zou vernietigen.* Greta Thunberg reageerde: *Ik ben bereid de fossiele brandstoffenbedrijven uit te roepen tot bedrijven die bewust het leven van toekomstige generaties vernietigen, enkel voor de winst, terwijl ze gigantische bedragen investeren in campagnes die mensen afleiden en dus echte verandering voorkomen.'*

LEGALE MOBILISERING

Nog een bewijs: burgers gaan steeds vaker de strijd aan met overheden en bedrijven om milieumisdaden in de rechtbank aan te kaarten. Nederland nam in 2013 het voortouw met het burgerinitiatief Urgenda. Het eiste van de overheid meer inspanningen voor CO₂-reductie. Urgenda kreeg gelijk. Eind 2020 moest de Nederlandse uitstoot van broeikasgassen tenminste 25 procent minder zijn dan in 1990. In Frankrijk gaf de rechtbank zopas de klimaatzaak *l'affaire du siècle* gelijk. Ze bevond de Franse staat schuldig aan het niet nakomen van haar klimaatengagementen. In Nigeria werd Shell verantwoordelijk gesteld voor milieuvervuiling. In de UK loopt een zaak tegen de uitbreiding van Heathrow. Bij ons komt de Belgische klimaatzaak voor. Zelfs als deze zaken niet gewonnen worden, dan nog starten burgers volgens Tielbeke een zeer belangrijk debat op: ze wijzen aan wie verantwoordelijk is.

TRUMP OUT, BIDEN IN ÉN EEN EUROPESE 'GREEN DEAL'

Op dag één van zijn president-

schap stapte Biden opnieuw in het klimaatakkoord van Parijs. Kort daarvoor werd de European Green Deal beklonken. 'Een goede zaak', zegt Tielbeke. 'Politici tonen dat ze klimaatverandering belangrijk vinden. Zij zagen dat mensen jobs én een rechtvaardige transitie willen. De groene deal voorziet een belangrijke rol voor de overheid en bevat ideeën over werkgelegenheid, industriële regulering, beleid en rechtvaardigheid. De Deal stelt dat het verlies aan biodiversiteit, klimaatverandering en ongelijkheid samenhangen, en erkent dat een herziening van de manier waarop we leven, reizen, eten, consumeren en energie produceren nodig is.'

MOETEN WE DAN ZELF NIETS MEER DOEN?

Alles aan de consument overlaten kan niet leiden tot de structurele systeemverandering die nodig is. Dat bewijst volgens Tielbeke de vleesconsumptie. 'Meer dan de helft van de Nederlanders zegt minder of helemaal geen vlees meer te eten tegenover vroeger. Maar wat blijkt uit de verkoopcijfers? De vleesconsumptie daalt niet. Eén van de verklaringen is dat mensen hun eigen duurzaam handelen overschatten. Maar een mens is meer dan een consument. We zijn ook burger. We moeten onze macht als burger aanwenden.'

Tielbekes besluit: 'Niet alleen je gedrag aanpassen is nodig, je moet je macht als burger gebruiken. Politiek betrokken zijn. Aansluiten bij de klimaatbeweging. De mensen aan de macht onder druk zetten. Deelnemen aan legale mobilisatie. Ideeën voor alternatieven lanceren in je gemeenschap, je organisatie of achterban.' Samen is ook hier het credo.

Hoe vakbonden een rol kunnen spelen in de noodzakelijke systeemverandering. Een reactie van klimaatspecialist Bert De Wel van het Internationaal Vakverbond IVV.

>>

EEN RECHTVAARDIGE TRANSITIE IS DE ENIGE WEG VOORUIT

We weten steeds beter wat er moet gebeuren. De emissies verlagen, overconsumptie verminderen, ongelijkheid uitroeien, welzijn voor iedereen nastreven ... Steinbergers model houdt daar mooi rekening mee.

We weten ook wat de strategieën zijn die ingezet worden om verandering tegen te gaan. Dankzij Tielbeke worden meer en meer mensen zich daarvan bewust.

De uitdaging bestaat erin iedereen ervan te overtuigen dat het alternatief aantrekkelijk is. Theorieën als die van Steinberger kunnen bedreigend overkomen. De toekomst die we willen, moeten we ons eerst kunnen inbeelden.

En daarvoor zijn er nog een aantal antwoorden nodig. Hoe zal overconsumptie aangepakt worden? Zullen een anders ingerichte publieke ruimte en collectieve diensten voor mij een verschil maken? Hoe zal de technologie voor hernieuwbare energie succesvol toegepast worden op wereldschaal? Hoe zit het met de werkgelegenheid als er wordt ingezet op een meer circulaire economie? Zolang er geen vertrouwen is, zal een klimaattransitie niet mogelijk zijn.

Ook het IVV ziet klimaatverandering niet los van ongelijkheid of andere mistoestanden zoals racisme, genderdiscriminatie of de verwoesting van de biodiversiteit. Enkel een *rechtvaardige transitie* kan garanderen dat er voor iedereen gezorgd zal worden.

De uitdaging bestaat erin de lobbykracht te neutraliseren van sectoren die de transitie in de weg staan. Vaak worden werknemers en hun jobs in vervuilende sectoren *misbruikt* om veranderingen tegen te gaan. Het is één van de meest delicate evenwichtsoefeningen van de rechtvaardige transitie: een oplossing zoeken voor werknemers met goed betaalde jobs in een vervuilende sector.

Een plaats aan de onderhandelingstafel en sociale dialoog zijn de instrumenten die we het best kennen om veranderingen af te dwingen. Het probleem bestaat erin dat beleidsmakers vandaag hun neus ophalen voor werknemers en hun organisaties. Burgers, verenigd in een sterk middenveld, kunnen dat machtsevenwicht terug doen kantelen naar het algemeen belang. Overleg ondersteunen met activisme, mobilisatie en coalitievorming. De methoden zijn gekend. Ze zijn niet nieuw. Maar ze zijn meer dan ooit belangrijk.

SOCIALE BESCHERMING IS DE HEFBOOM VOOR ECOLOGISCHE DUURZAAMHEID

Voor WSM staat de zoektocht naar hoe we een *rechtvaardige transitie* concreet kunnen maken centraal. We sluiten ons aan bij de visie van het Internationaal Vakverbond. Hoe vertaalt deze zoektocht zich bij de organisaties waarmee WSM samenwerkt?

TEKST / Koen Detavernier

W e nemen Bangladesh als voorbeeld. Door de ligging aan de monding van meerdere grote rivieren is het land erg kwetsbaar voor de klimaatverandering. De vele stormen en overstromingen hebben nu al een enorme impact op de levens van miljoenen mensen. De beschikbare landbouwgrond krimpt en oogsten gaan verloren. Dit alles terwijl Bangladesh zelf weinig bijdraagt aan de opwarming.

En het land zou wel eens dubbel getroffen kunnen worden. Niet alleen gaan hulpbronnen en landbouwgrond verloren door de vele natuurrampen, ook de kledingsector, de belangrijkste economische sector in Bangladesh, staat onder druk. De kledingsector is sterk afhankelijk van massaproductie en snelle (over)consumptie. Verdwijnen zal de sector wellicht niet. Ook niet als er in de toekomst duurzamer geconsumeerd wordt of als de productie *dichter bij de consument* gaat gebeuren. Kleding zal altijd nodig zijn, ook in Bangladesh en de landen eromheen.

Toch zullen er jobs verloren gaan. Het is dan ook belangrijk dat er tijdig – lees NU - werk wordt gemaakt van een meer gevarieerde economie die inzet op jobs die bestand zijn tegen de klimaatverandering. Werk

in de zorg, jobs die de geografische kwetsbaarheid van het land voor de klimaatverandering aanpakken, hernieuwbare energie, ... én de nodige opleidingen, zodat mensen in die nieuwe *groene* jobs aan de slag kunnen. Daarbij is het werk voor betere en veiligere werkomstandigheden, betere lonen en volwaardige sociale bescherming cruciaal. Zonder dat perspectief op waardig werk en de *zekerheid* die sociale bescherming biedt om de transitie goed door te komen, zal het niet lukken.

Net daar ligt nog een grote uitdaging. Bangladesh heeft de voorbije jaren dan wel sterk ingezet op rampenparaatheid (met bv. veilige schuilplaat-

sen tegen stormen), maar de regering blijft doof en blind voor de grote sociale problemen, de lage lonen en onveilige werkomstandigheden ... Ze zet slechts met mondjesmaat in op sociale bescherming. Samen met het Bangladesh Social Protection Advocacy Network (B-SPAN) pleiten de organisaties waarmee WSM samenwerkt voor een uitbreiding van de sociale bescherming om zo de kwetsbaarheid van gezinnen te verminderen. Een uitgebreide sociale bescherming die armoede voorkomt, het inkomen beschermt en sociale relaties versterkt, biedt mensen meer kansen om zich aan de klimaatcrisis aan te passen.

Meer lezen?

De donut-economie van Kate Raworth, Less is more van Jason Hickel, Uit de puinhopen van George Monbiot

Dit dossier is gebaseerd op het webinar van OIKOS Denktank: Don't just look in the mirror, look at the system. (14 december 2020) Je kunt dit webinar bekijken op Youtube.